

Prof. dr hab. Anna Tyrpa
Instytut Języka Polskiego
Polskiej Akademii Nauk
Kraków

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Kamili Łobko

Polskie i francuskie pragmatemy w typowych sytuacjach komunikacyjnych podziękowania

Rozprawa doktorska mgr Kamili Łobko *Polskie i francuskie pragmatemy w typowych sytuacjach komunikacyjnych podziękowania* została napisana pod kierunkiem naukowym dra hab. Piotra Krzyżanowskiego, prof. UMCS w Instytucie Językoznawstwa i Literaturoznawstwa na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

Rozprawa liczy 194 strony, a składają się na nią: *Wprowadzenie*, siedem rozdziałów, *Zakończenie*, *Bibliografia i netografia*, *Wykaz skrótów i oznaczeń* oraz dwa aneksy.

We *Wprowadzeniu* (s. 6–11) Autorka zarysowała zakres problematyki, którą poruszy w swojej pracy. Podziękowanie jest językowym wyrażeniem uczucia wdzięczności. Wdzięczność odczuwa się, gdy ktoś uczynił dla nas coś dobrego. Oprócz aspektu emocjonalnego, w podziękowaniu dostrzegamy też aspekt kulturowy. Jest to społeczny rytuał, element etykiety językowej. Ważne są informacje zawarte w końcowej części *Wprowadzenia*: 1. Nikt jeszcze nie porównywał pragmatemów „dziękczynnych” w języku polskim i francuskim; 2. Jest to pierwsze opracowanie oparte na zróżnicowanej podstawie materiałowej. Pani Kamila Łobko omawia następnie treść kolejnych siedmiu rozdziałów.

Rozdział I nosi tytuł *Zarys badań nad frazeologią poszerzoną* (s. 12–20). Termin *frazeologia poszerzona* powstał „na polu neofilologii w ostatnich latach” (s. 7). Rozdział poświęcony jest wyjaśnieniu terminów, którymi Autorka będzie się posługiwała w dalszej części rozprawy i w związku z tym składa się z kilku podrozdziałów: *Wstęp: frazem – formuła konwersacyjna – pragmatem* (s. 12–14); *Frazem: systemowa jednostka frazeologiczna* (s. 14–15); *Formuła konwersacyjna: językowa postać* (s. 15–16); *Pragmatem: usytuowanie w kontekście* (s. 16–20). Wydaje się, że najistotniejsze jest określenie, co to jest tytułowy pragmatem. Termin ten nie jest na razie powszechnie stosowany przez polskich lingwistów. Pani Łobko podała najważniejsze cechy pragmatemu już we *Wprowadzeniu*. Są to: powiązanie z sytuacją (kryterium treści), wysoka częstotliwość (kryterium powtarzalności), odwołanie do

rytuału (kryterium odtwarzalności). Ponadto pragmatemy mogą być polileksykalne lub monoleksykalne (s. 10). Wynika stąd, że pragmatem nie jest terminem jedynie z zakresu frazeologii, lecz obejmuje zarówno frazemy, jak i leksemy.

Rozdział II to *Podziękowanie jako akt mowy. Sytuacja komunikacyjna podziękowania* (s. 21–39). Dzieli się on na podrozdziały: *Sytuacja komunikacyjna podziękowania* (s. 21); *Podziękowanie jako akt mowy* (s. 22–27); *Akt bezpośredni i pośredni* (s. 27–35); *Nietypowe użycia formuły podziękowania* (s. 35–39). Warto zauważyć, że w rozdziale tym pani Kamila Łobko ujawniła dogłębną znajomość różnych teorii lingwistycznych dotyczących aktów mowy. Posłużyła się przykładami zebranymi osobiście z obu języków – polskiego i francuskiego.

Podziękowanie jako akt etykiety językowej to tytuł rozdziału III (s. 40–58). Kolejne podrozdziały przybliżają aspekt kulturowy podziękowania. Są to: *Kulturowe uwarunkowania zachowań językowych: tło kulturowe* (s. 40–42); *Język jako wykładnik grzeczności: grzeczność językowa jako komponent kultury* (s. 42–43); *Parametry kulturowe w opisie modeli grzeczności językowej* (s. 43–44); *Polska i francuska etykieta językowa* (s. 44–46); *Podziękowanie jako akt etykiety językowej* (s. 46–49); *Podziękowanie – akt waloryzujący pozytywnie?* (s. 49–51); *Rytualizacja polskich i francuskich zachowań językowych* (s. 51–58). Porównując polskie i francuskie podziękowania wzięto pod uwagę trzy czynniki: 1. Dystans społeczny/stopień znajomości osoby dziękującej wobec „dobroczyńcy”, 2. Stratyfikację społeczną (osoba nadrzędna, podrzędna, równorzędna), 3. Przyczynę podziękowania (coś „ważnego” lub „drobnego”). Rozdział ten dowodzi świetnej orientacji Autorki w literaturze dotyczącej powiązań języka i kultury.

Rozdziały IV (s. 59–94) i V (s. 95–126) mają taki sam tytuł, różniący się jedynie ostatnim słowem: *Językowy kształt formuł podziękowania w języku polskim/francuskim*. Również ich kompozycja jest analogiczna i obejmuje następujące zagadnienia: *Etymologia czasownika dziękować i rzeczownika dzięki* (s. 59–60) / *rzeczownika merci i czasownika remercier* (s. 95–96); *Kolokacje wyrażające podziękowania: dziękuję i dzięki* (s. 60–71) / *merci i remercier* (s. 96–113); *Sygnalizowanie i nazywanie adresata podziękowania* (s. 71–79, 114–115); *Intensyfikacja podziękowania* (s. 80–82, 113–114); *Podziękowania wykorzystujące czasownik chcieć* (s. 82–83) / *vouloir i tenir à* (s. 115–117); *Pośrednie sposoby wyrażania wdzięczności* (s. 83–85, 117–118); *Inne sposoby wyrażania wdzięczności* (s. 85–92, 118–124); *Status językowy podziękowań* (s. 92–94, 124–126).

Rozdział VI opiera się na treści rozdziałów IV i V. Jego tytuł to *Porównanie kształtu językowego polskich i francuskich formuł podziękowań* (s. 127–154), a dzieli się na podrozdziały: *Różnice w obrębie podziękowań bezpośrednich* (s. 127–134); *Różnice w obrębie*

podziękowań pośrednich (s. 134–145); *Pośrednie sposoby wyrażania wdzięczności* (s. 145–146); *Zróżnicowanie kulturowe i sytuacyjne* (s. 146–154).

W tytule ostatniego rozdziału VII pojawia się termin *pragmaten*, obecny w tytule całej rozprawy: *Pragmatemy w polskich i francuskich podziękowaniach* (s. 155–159). Rozdział ten dzieli się na podrozdziały: *Definiowanie pragmatemu* (s. 155); *Pragmatemy wśród podziękowań w języku polskim* (s. 155–157); *Pragmatemy wśród podziękowań w języku francuskim* (s. 157–158); *Podsumowanie* (s. 159).

Zakończenie zajmuje strony 160–166. Bibliografia (s. 167–180) obejmuje 181 pozycji. Netografia (s. 180–181) zawiera 23 pozycje. Potem następuje *Wykaz skrótów i oznaczeń* (s. 182).

Ostatnia część rozprawy to dwa aneksy. Pierwszy z nich jest kwestionariuszem składającym się z 18 opisów sytuacji, w których zwykle dziękuje się komuś (s. 185–187). Opisy te uściślają parametry, od których zależy językowy kształt podziękowania, czyli w każdym opisie określono dystans społeczny, stratyfikację społeczną i obiekt wzbudzający wdzięczność. Odpowiednia tabela precyzuje te dane, np. wobec sytuacji 14: „Osoba wychodząca z budynku (nie zna jej Pan/i, ale jest w podobnym do Pana/Pani wieku) przytrzymuje Panu/Pani drzwi”, w tabeli znajdujemy parametry: osoba nieznamoma, osoba równorzędna, obiekt mniej znaczący. Po kwestionariuszu w języku polskim następuje taki sam w języku francuskim (s. 188–190).

Drugi aneks to prezentacja materiału (s. 191–194). Liczebne wyniki ankiety zaprezentowano w postaci tabel. Odpowiedzi na 18 punktów kwestionariusza ukazano w dwóch grupach: *Formuły – pragmatemy dziękczynne* i *Formuły używane w funkcji podziękowania*. Tak więc znajdujemy w tabelach (polskiej i francuskiej) informację o tym, ile razy w dany sposób podziękowano w każdej z osiemnastu sytuacji.

Żeby opracować studium porównawcze sposobów dziękowania w dwóch językach, należało najpierw poznać oba te języki, czego Autorka pracy oczywiście dokonała. Analizy komparatystyczne są ważne w obecnych czasach, gdy świat stoi otworem, ludzie podróżują, podejmują pracę i mieszkają niekoniecznie w swoim kraju urodzenia. Zaslugą pani Kamili Łobko jest dokładne i szczegółowe przedstawienie sposobów językowego wyrażania wdzięczności przez Polaków i Francuzów. Do jakich wyników doszła? Okazało się, że oba narody w tym względzie więcej łączy niż dzieli. Można by się ewentualnie spodziewać większych różnic ze względu na przynależność języków do różnych grup: słowiańskiej i romańskiej. Prawdopodobnie inne czynniki odegrały tu decydującą rolę: wspólne pochodzenie obu języków z rodziny indoeuropejskiej, chrześcijaństwo (a nawet katolicyzm), znaczenie

łaciny w przeszłości w obu krajach, rola języka francuskiego w polskiej kulturze. Jako element specyficzny dla francuskich pragmatemów dziękczynnych wymienia Doktorantka echa kultury dworskiej (s. 57, 148). Jako różnicę na płaszczyźnie wyrażania można zauważyć, że Francuzi dziękują tysiącrotnie – *merci mille fois*, a Polacy skromniej – *stokrotne dzięki* (s. 162).

Co do metodologii badań przeprowadzonych przez panią Kamilę Łobko, to warto podkreślić różnorodność źródeł, z których czerpała ona materiał do swoich analiz. Oprócz 900 przykładów polskich i również 900 francuskich uzyskanych z ankiety, wykorzystwała ona korpusy językowe – polski i francuski. Nie brak też w pracy zapisów określonych jako „zasłyszane”. Autorka posiłkowała się także wypowiedziami obecnymi w Internecie, na facebooku i instagramie. Wiele podziękowań było też konfrontowanych ze słownikami języka polskiego i francuskiego.

Chciałabym się odnieść do fragmentu, w którym Autorka omawia nazywanie adresata podziękowania (s. 71–73). Píše ona, że zwracanie się do niego w mianowniku, a nie w wołacz, np. *Dzięki, siostra* jest formą gwarową. Uważam, że jest to raczej cecha stylu potocznego. Wiele przykładów dostarczają współczesne seriale telewizyjne.

Dodam też uwagę do fragmentu, w którym pani Łobko pokazuje nietypową łączliwość rzeczownika *dzięki* z przysłówkiem *bardzo* (s. 80–81). Z analogiczną sytuacją mamy do czynienia w języku francuskim, w którym rzeczownik *merci* łączy się z przysłówkami (s. 110). Zostało to objaśnione w ten sposób, że rzeczownik ten stał się słowem-frazą i nabrał właściwości czasownika. Sądzę, że ta interpretacja odnosi się również do polskiego słowa *dzięki*, którego łączliwość wskazuje na przejście do klasy czasowników.

Bibliografia zebrana i wykorzystana w pracy imponuje swoją rozległością, a także wielojęzycznością. Oprócz publikacji w języku polskim znalazło się tu wiele pozycji w języku francuskim i angielskim. O znajomości literatury przedmiotu świadczy częste odwoływanie się do niej w tekście rozprawy.

Niektóre opisy bibliograficzne wymagają jednak pewnej korekty lub uzupełnienia. Dotyczy to rozdziałów stanowiących częśći tomu *Współczesny język polski*, czyli opisów bibliograficznych oznaczonych numerami 29 (Chlebda), 103 (Lewicki, Pajdzińska), 108 (Marcjanik), 178 (Zdunkiewicz-Jedynak). Prawidłowy opis tomu to: *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, tom 2: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Wrocław: Wiedza o Kulturze 1993. Ponadto rozdział *Frazeologia* (nr 103 w Bibliografii) mieści się na stronach 307–326, a nie 315–333.

W opisach pozycji 112 (Masłowska), 126 (Ożóg) i 128 (Ożóg) powinno się podać najpierw tytuł serii „Język a kultura” 6, „Język a Kultura”¹ 17, a dopiero potem szczegółowe tytuły poszczególnych tomów.

Opis nr 153 (Sikora) wymaga uzupełnienia o: „Poznańskie Spotkania Językoznawcze” 32, red. A. Piotrowicz, M. Witaszek-Szmborska, K. Skibski, Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

Kilka uwag odnosi się do poprawności językowej, ortograficznej i interpunkcyjnej.

Na s. 114 i 133 Autorka przełożyła francuskie *Mille mercis* na *Tysiąc dzięków*. Ta polska forma dopełniacza liczby mnogiej brzmi niezgrabnie. W *Słowniku języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego (t. II, s. 603) pod hasłem *dzięki* czytamy: „używane prawie wyłącznie w mianowniku i bierniku”. Dlatego wydaje mi się, że lepsze byłoby tłumaczenie *Tysiąc podziękowań*.

Definicja *państwa* zamieszczona w przypisie 32 na s. 72 „społeczność zamieszkująca określone terytorium” nie jest prawidłowa. Wystarczy sprawdzić w którymś słowniku języka polskiego.

Zgodnie z polską ortografią elementy *super* i *hiper* należy pisać łącznie z wyrazem, do którego się odnoszą. Dlatego na s. 119 powinno być *hiperwzruszona*, a na s. 132 i 134 *superprojekt*.

W tytułach książek (nawet w wersji elektronicznej) tylko pierwsze słowo pisze się dużą literą, tak więc na s. 181 napisano poprawnie *Wielki słownik języka polskiego*, ale na s. 90 błędnie – *Wielki Słownik Języka Polskiego*.

W rozprawie zdarzają się drobne pomyłki, np. *które* zamiast *która* (s. 61), *Wolka* zamiast *Wolak* (s. 62), *twój* zamiast *twoją* (s. 63), *Wielki* zamiast *Wielkie* (s. 65), *pana* zamiast *pani* (s. 85), *wpisując* zamiast *wpisują* (s. 120), *również* zamiast *równie* (s. 137).

W niektórych zdaniach brak przecinków, np. na s. 41: „Próba definicji tego pojęcia została podjęta przez Ervinga Goffmana; według autora, rytuał to skonwencjonalizowany akt poprzez który jednostka okazuje szacunek (1971: 62).”; „Kontynuując myśl dotyczącą tego, jak kultura wpływa na zachowania językowe warto zaznaczyć, że ponieważ rytuały (również te o charakterze werbalnym: rytuały językowe) odzwierciedlają kulturę, mają w nich swój obraz także zachodzące w kulturze przemiany.”.

Trudno zrozumieć, dlaczego wykrzyknik i znak zapytania w zdaniach francuskich jest poprzedzany spacją, np. na s. 116, 117.

¹ Od tomu 13 (rok 2000) zmieniono zapis tytułu z „Język a kultura” na „Język a Kultura”.

Oczywiście te wszystkie drobne niedociągnięcia nie rzutują na moją opinię o rozprawie doktorskiej pani Kamili Łobko *Polskie i francuskie pragmatemy w typowych sytuacjach komunikacyjnych podziękowania*. Praca ta dowodzi świetnej orientacji w najnowszych teoriach i opracowaniach z zakresu powiązań języka i kultury, frazeologii, aktów mowy, etykiety językowej i pragmatyki. Doktorantka na obszernym i zróżnicowanym materiale przedstawiła prawdopodobnie wszystkie sposoby językowego wyrażania wdzięczności w obu językach. Dla polszczyzny jest to 16 formuł – pragmatemów dziękczynnych, dla francuszczyzny – 7. Formuł używanych w funkcji podziękowania zauważono po 5 w obu językach. Wszystkie formuły obu typów zostały przyporządkowane osiemnastu sytuacjom rodzącym potrzebę podziękowania (s. 192–194).

Uważam, że recenzowana praca spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim. Zwracam się do Rady Naukowej Instytutu Językoznawstwa i Literaturoznawstwa Uniwersytetu Marri Curie-Skłodowskiej z wnioskiem o dopuszczenie pani mgr Kamili Łobko do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Anna Tympa

Kraków, 24 stycznia 2024 r.